

بسم الله الرحمن الرحيم

بررسی در نقل روایات اهل بیت علیهم السلام
در تفسیر «الذّر المنثور» سیوطی

نرگس نطقی

انتشارات نبأ

سرشناسه	:	نطقی، نرگس، ۱۳۵۳ -
عنوان قراردادی	:	الذّر المنثور فی التفسیر بالمأثور. فارسی، شرح
عنوان و نام پدیدآور	:	بررسی در نقل روایات اهل بیت در تفسیر «الذّر المنثور» سیوطی / نرگس نطقی.
مشخصات نشر	:	تهران: نیا، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	:	۲۹۲ ص.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۲۶۴-۰۱۲-۳
وضعیت فهرست نویسی:	:	فیا
موضوع	:	تفاسیر مأثورہ -- اهل سنت
موضوع	:	سیوطی، عبد الرحمن بن ابی بکر، ۸۴۹ - ۹۱۱ ق. الذّر المنثور فی التفسیر --
	:	نقد و تفسیر بالمأثور. شرح
موضوع	:	تفاسیر اهل سنت -- قرن ۱۰ ق
موضوع	:	قرآن -- شان نزول -- احادیث اهل سنت
شناسه افزوده	:	سیوطی، عبد الرحمن بن ابی بکر، ۸۴۹ - ۹۱۱ ق. الذّر المنثور فی التفسیر بالمأثور. شرح
رده بندی کنگره	:	۱۳۹۱ ۴۲۳۹ ۵۴۰ س / BP۹۶
رده بندی دیویی	:	۲۹۲ / ۱۷۲۴
شماره کتابشناسی ملی	:	۲۸۶۱۵۲۴

بررسی در نقل روایات اهل بیت علیهم السلام در

تفسیر «الذّر المنثور» سیوطی

مؤلف: نرگس نطقی / حروفچینی: انتشارات نیا / چاپ: دالامهر

چاپ اول: ۱۳۹۱ / شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه / قیمت: ۸۰۰۰۰ ریال

کد کتاب: ۲۰۱ / ۱۶۲

ناشر: انتشارات نیا / تهران، خیابان شریعتی، روبروی ملک، خیابان

شبستری، خیابان ادیبی، شماره ۲۶ تلفکس: ۷۷۵۰۴۶۸۳ - ۷۷۵۰۶۶۰۲

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۶۴-۰۱۲-۳ ISBN : 978 - 600 - 264 - 012 - 3

فهرست مطالب

تشکر و قدردانی	۱۲
فصل اول: مقدمه و کلیات	۲۱
۱-۱- مقدمه	۲۳
۱-۲- بیان مسأله	۲۸
۱-۳- سوالات تحقیق	۳۰
۱-۴- فرضیات	۳۰
۱-۵- پیشینه تحقیق	۳۱
۱-۶- ضرورت تحقیق	۳۲
۱-۷- سازماندهی تحقیق	۳۲
۱-۸- تبیین مفاهیم	۳۳
۱-۸-۱- معنای لغوی واژه "تفسیر"	۳۴
۱-۸-۲- معنای اصطلاحی واژه "تفسیر"	۳۵
۱-۸-۳- معنای لغوی واژه "تأویل"	۳۶
۱-۸-۴- معنای اصطلاحی واژه "تأویل"	۳۶
۱-۸-۵- کاربرد "تفسیر" و "تأویل" در قرآن	۳۹
۱-۸-۶- نمونه هایی از کاربرد "تفسیر" و "تأویل" در روایات	۴۰
۱-۸-۷- اقسام تفسیر	۴۳

۴۴	۸-۸-۱- تفسیر ماثور
۴۴	۸-۸-۱-۱- تعریف "اثر" در لغت و اصطلاح
۴۶	۸-۸-۲- تعریف تفسیر ماثور
۴۶	۸-۳- آفات تفسیر ماثور
۴۷	۸-۹- شرح حال مختصری درباره سیوطی
۴۸	۸-۹-۱- آثار سیوطی
۴۹	۸-۱۰-۱- تعریف برخی مفاهیم دیگر
۴۹	۸-۱۰-۱-۱- قرائت
۵۰	۸-۱۰-۲- اسباب نزول
۵۱	۸-۱۰-۳-۱- معنای لغوی "اسباب"
۵۱	۸-۱۰-۳-۲- معنای اصطلاحی "اسباب النزول"
۵۲	۸-۱۰-۳-۳- فواید و حکمت های شناخت اسباب نزول
۵۲	۸-۱۰-۳-۳-۱- "نسخ" در لغت و اصطلاح
۵۴	۸-۱۰-۴- مُبَيِّن و مجمل
۵۵	۸-۱۰-۵- تخصیص و عام
۵۶	۸-۱۰-۶- تمثیل
۵۷	۸-۱۰-۷- جری و تطبیق
۵۸	۸-۱۰-۸- اسرائیلیات
۶۰	۸-۱۰-۹- حدیث قدسی

فصل دوم: گونه شناسی روایات منقول از ائمه معصومین

علیهم السلام در تفسیر الدر المنثور

۶۳	۱-۲- گونه شناسی روایات مربوط به معنا و مفهوم آیات
۶۹	۱-۱-۲- روایات بیان چگونگی قرائت
۷۴	آلوسی درباره این خبر می گوید

۷۷	۲-۱-۲-روایات بیان فضای نزول
۷۷	۲-۱-۲-روایات بیان سبب نزول
۸۰	۲-۱-۲-روایات بیان وقایع فضای نزول
۸۳	۳-۱-۲-روایات بیان معانی لغات
۸۵	۴-۱-۲-روایات تفسیر ظاهر آیات
۸۵	۱-۴-۲-روایات مربوط به کشف مفهوم ظاهری آیات
۸۵	۲-۱-۲-۱-روایات بیان توضیح کلی آیه
۹۱	۲-۱-۲-۲-روایات ثواب اعمال
۹۵	۲-۱-۲-۳-روایات عقاب اعمال
۹۹	۲-۱-۲-۴-روایات بیان فضایل معصومان علیهم السلام
۱۰۶	۲-۱-۲-۵-روایات بیان کننده اخبار غیبی
۱۰۶	۲-۱-۲-۴-۱-روایات بیان کننده اخبار گذشته
۱۱۱	مضمون این روایت چنین است که
۱۱۴	۲-۱-۲-۴-۲-روایات بیان کننده اخبار آینده
۱۲۰	۲-۱-۲-۴-۳-روایات تمثیلی
۱۲۳	۲-۱-۲-۴-۷-روایات مبین آیات الاحکام
۱۲۶	۲-۱-۲-۴-۲-روایات مربوط به شگردهای کشف معنای تفسیری آیات
۱۲۷	۲-۱-۲-۴-۱-روایات بیان ناسخ و منسوخ
۱۳۰	۲-۱-۲-۴-۲-روایات مبین آیات مجمل
۱۳۶	۲-۱-۲-۴-۳-روایت مخصص آیه عام
۱۳۸	۲-۱-۲-۵-روایات جری و تطبیق
۱۳۸	۲-۱-۲-۵-۱-روایات بیان مصداق
۱۴۱	۲-۱-۲-۵-۲-روایات جری و تطبیق بوسیله توسعه ی مفهوم
۱۴۳	۲-۱-۲-۶-روایات تأویلی

۱۴۶	۲-۲-گونه شناسی روایات مربوط به آیات قرآن
۱۴۶	۲-۲-۱-روایات فضیلت تلاوت برخی آیات و سور (خواص آیات)
۱۵۰	۲-۲-۲-روایاتی در خصوص ادعیه و اذکار قرآنی
۱۵۵	۲-۳-گونه شناسی روایات غیر واقعی
۱۵۶	۲-۳-۱-روایات جعلی
۱۵۸	۲-۲-۲-اسرائیلیات

فصل سوم: وجوه اشتراک روایاتی در مورد اهل بیت علیهم السلام در

۱۶۱	الدرالمثور با تفاسیر شیعه
۱۶۳	۳- وجوه اشتراک روایات تفسیری الدرالمثور با تفاسیر شیعی
۱۶۳	۳-۱- سوگند دادن حضرت آدم علیه السلام
۱۶۴	۳-۲- برگزیده ترین زنان عالم
۱۶۵	۳-۳- انفاق سرتی و علی
۱۶۶	۳-۴- اهل مباحله
۱۶۸	۳-۵- ریسمان محکم الهی (تقلین)
۱۶۹	۳-۶- آیه اکمال دین
۱۷۲	۳-۷- آیه ولایت
۱۷۳	۳-۸- آیه تبلیغ
۱۷۴	۳-۹- آیه سقایة الحاج
۱۷۵	۳-۱۰- عصمت اهل بیت علیهم السلام (آیه تطهیر)
۱۷۷	۳-۱۱- دستور صلوات بر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم
۱۷۸	۳-۱۲- یاری پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم توسط حضرت علی علیه السلام
۱۷۹	۳-۱۳- امیرالمؤمنین علی علیه السلام تنها عامل به آیه نجوا
۱۸۰	۳-۱۴- تفسیر سوره "هل اتی"

- ۱۵-۳- حضرت علی علیه السلام محبوب مؤمنین ۱۸۱
- ۱۶-۳- آیه مودت (وجوب محبت اهل بیت علیهم السلام) ۱۸۲
- ۱۷-۳- امیرالمؤمنین علیه السلام تأویل برخی آیات ۱۸۴
- ۱۸-۳- اخبار ظهور امام مهدی (عج) ۱۸۴

فصل چهارم: وجوه افتراق روایات منقول از اهل بیت علیهم السلام در الدرالمشور

- با تفاسیر شیعه ۱۸۵
- ۴- وجوه افتراق ۱۸۷
- ۴-۱- اخبار جعلی و نقد آن ها ۱۸۷
- ۴-۱-۱- آیه لیلۃ المیت ۱۸۸
- ۴-۱-۲- افراد مباهله ۱۹۱
- ۴-۱-۳- آیه اولی الامر ۱۹۳
- ۴-۱-۴- شأن نزول آیه ۲۷۴ سوره بقره ۱۹۶
- ۴-۱-۵- عدم ذکر منتبئی در شأن مولا علی علیه السلام (مؤذن در محشر) ۱۹۷
- ۴-۱-۶- عدم نسخ آیه ۲۸۴ سوره بقره ۱۹۸
- ۴-۱-۷- نسبت ناروا به خدا و رسول اکرم صلی الله علیه و آله ۲۰۰
- ۴-۱-۸- نسبت های ناروا به علی علیه السلام ۲۰۳
- ۴-۱-۹- نسبت کفر به ابوطالب عموی پیامبر صلی الله علیه و آله ۲۰۷
- ۴-۲- نسبت های ناروا (اسرائیلیات) ۲۱۰
- ۴-۲-۱- افسانه هاروت و ماروت ۲۱۰
- ۴-۲-۱-۱- نقد افسانه هاروت و ماروت ۲۱۱
- ۴-۲-۲- نسبت های ناروا به سلیمان نبی علیه السلام ۲۱۴
- ۴-۲-۳- نسبت ناروا به یوسف پیامبر علیه السلام ۲۱۶
- ۴-۲-۴- نزول خداوند از آسمان در شب نیمه شعبان ۲۱۸

۲۱۹	۴-۲-۵- ذوالقرنین در روایات
۲۲۱	۴-۲-۶- واژه ی "سجل"
۲۲۳	۴-۳-۳- فضایل ناروا
۲۲۳	۴-۳-۱- فضیلت سازی برای خلفا و مخالفان حضرت علی (ع)
۲۳۲	۴-۳-۲- فضیلت سازی برای اهل شام
۲۳۴	ابوریّه می گوید
۲۳۴	۴-۲- نقد روایات فقهی
۲۳۴	۴-۲-۱- گفتن آمین بعد از سوره حمد در نماز
۲۳۵	۴-۲-۲- معنای "ثراء" در آیه ۲۲۸ سوره بقره
۲۳۶	۴-۲-۳- سوهی وقوع طلاق سوم
۲۳۸	۴-۲-۴- متعدد (آیه ۲۴ سوره نساء)
۲۴۱	۴-۲-۵- ازدواج با مادر همسر وریبه (آیه ۲۳ سوره نساء)
۲۴۲	۴-۲-۶- حرمت ازدواج با دو خواهر برده
۲۴۵	۴-۲-۷- شستن پا در وضو (آیه ۶ سوره مائده)
۲۴۶	۴-۲-۵- سایر موارد قابل نقد
۲۴۶	۴-۲-۱- عمومیت سنت الهی
۲۴۷	۴-۲-۲- اختصاص آیه ۴۳ سوره اعراف به اهل بدر
۲۴۸	۴-۲-۳- مأموریت امیرالمؤمنین (ع) در خواندن آیات برائت براهل مکه
۲۴۹	۴-۲-۴- جواز شرک
۲۴۹	۴-۲-۵- تأویل "صالح المؤمنین"
۲۵۰	۴-۲-۶- تفسیر "شاهد" در آیه ۱۷ سوره هود
۲۵۱	۴-۲-۷- حجیت قرائات
۲۵۲	۴-۲-۸- سامری و اخذ اثر جبرئیل

۴-۵-۹- مرگ و حیات مشایخ بنی اسرائیل ۲۵۳

۴-۵-۱۰- مرگ انبیاء ۲۵۵

۴-۵-۱-۱- اساس اسلام ۲۵۶

۴-۵-۲-۱- حجیت اجماع و شوری ۲۵۶

۴-۵-۳-۱- خلافت بعد از پیامبر ﷺ ۲۵۸

۴-۵-۴-۱- خیانت حاطب ابن ابی بلتعہ ۲۵۸

۴-۵-۵-۱- نحوست ایام ۲۶۰

فصل پنجم: نتایج و پیشنهادات ۲۶۱

نتایج ۲۶۳

پیشنهادهات ۲۶۷

کتابنامه ۲۶۹

کتاب فارسی ۲۶۹

کتاب عربی ۲۷۱

مقاله و پایان نامه ۲۸۹

منابع نرم افزاری ۲۸۹

تشکر و قدردانی

من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق

حمد و سپاس خدایی را که بر من منت نهاد تا با کتاب آسمانی قرآن کریم، مانوس شوم و توفیقم داد تا در مکتب قرآن و اهل بیت علیهم السلام تلمذ کنم.

بر خود لازم می‌دانم از تمامی خویانی که مرا در راه به ثمر رسیدن این تحقیق یاری کردند، تشکر و تقدیر کنم، به ویژه از استاد راهنما، خانم دکتر غروی نائینی که مرا از راهنماییهای خود همراه با خلق و خوی حمیده بهره‌مند گردانیدند، همچنین از استاد مشاور، خانم دکتر نیل ساز که با تشویق و راهنماییهای خود، مرا در انجام این تحقیق یاری کردند، سپاسگزاری کرده و برای این بزرگواران از پیشگاه حضرت حق، توفیقات روز افزون را مسئلت می‌نمایم.

از همسر عزیزم، که در رسیدن به این مرتبه علمی، بهترین مشوقم بوده، همیشه در حمایت و همکاری نسبت به من کوشیده و بردباری به خرج داده، خالصانه تشکر کرده و عنایات ویژه الهی را برای ایشان خواستارم. جا دارد از فرزندان عزیزتر از جانم محمد و مهدی نیز که با من همکاری لازم را داشته‌اند، تشکر کنم. برای عزیزانم از خداوند عزّ و جلّ، عافیت و عاقبت به خیری دو دنیا را خواهانم.

جا دارد از تمامی اساتیدی که در دانشگاه تربیت مدرس در حضورشان تلمذ نموده و از مباحث ارزنده علمی شان بهره‌ها برده‌ام سپاسگزاری کنم. امیدوارم

طول عمر با عزت داشته باشند.

بسیار خرسندم که در این مقطع تحصیلی با دوستان خوبی همراه بودم به ویژه حافظان کتاب وحی، که از همراهی شان در این مدت، مستفیض شدم. از تمامی دوستان، به ویژه دوستانی که در به ثمر رسیدن این تحقیق مرا یاری کرده‌اند سپاسگزاری کرده و امیدوارم از یاران و منتظران واقعی حضرت حجت، عجل الله تعالی فرجه الشریف باشند.

همچنین از علامه محقق حضرت حجة الاسلام والمسلمین حاج شیخ مرتضی فرج پور که تمام رساله را قبل از مرحله چاپ به صورت کتاب، از نظر تیزبین خود گذرانده و تصحیح ها و افزودنی های مهمی در آن روا داشتند، تشکر می‌کنم. توفیق پرتو مستجاب حضرت بقیه الله عجل الله فرجه، از خدای بزرگ خواهانم.

"ربنا تقبل منا انک انت السميع الدعاء"

www.ketab.ir

چکیده

تفسیر "الدرالمنثور فی التفسیر بالمأثور" سیوطی از جامع ترین تفاسیر اثری اهل تسنن در قرن دهم هجری قمری است. سیوطی در این تفسیر روایات فراوانی از رسول خدا ﷺ، صحابه، تابعین و تابعین تابعین نقل کرده است، که در این میان شماری از روایات تفسیری، به امامان مؤمنین، حسنین، امام سجاد و صادقین علیهم السلام اسناد داده شده است.

سیوطی تنها به نقل روایات اکتفا کرده و ذیل روایات، هیچ گونه نظری از خود، ارائه ننموده است. گرچه مفسر در برخی موارد، روایات مربوط به اهل بیت علیهم السلام را ذیل آیات مربوطه ذکر کرده است، اما متأسفانه روایات جعلی و اسرائیلیات را نیز به ائمه معصومین علیهم السلام نسبت داده است. از اینرو در این تحقیق، روایات تفسیری منقول از ائمه معصومین علیهم السلام در تفسیر الدرالمنثور شناسایی شده، ضمن مقایسه تطبیقی این روایات با منابع حدیثی و تفسیری شیعه و سنی کوشش شده تا روایات جعلی و قابل نقد با استفاده از منابع شیعی در بونه نقد قرار گیرد و بدین طریق، دیدگاه اعتقادی سیوطی نیز تا حدی مشخص گردد.

کل روایات منقول از ائمه معصومین علیهم السلام در تفسیر الدرالمنثور ۶۵۰ روایت است، که ۵۲۹ روایت از علی بن ابی طالب، ۱۹ روایت از حسن بن علی، ۷ روایت از حسین بن علی، ۱۸ روایت از علی بن الحسین، ۴۰ روایت از محمد بن علی و ۳۷

روایت از جعفر بن محمد علیه السلام نقل شده است.

کلید واژه: روایات تفسیری، ائمه معصومین علیهم السلام، سیوطی، شیعه، سنی

جدول زیر میزان اقوال پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم، صحابه و تابعین در تفسیر الدر المنثور را نشان می دهد. (۱)

رتبه	صاحب قول	تعداد روایت
۱	پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم	۱۴۱۶۴
۲	عبدالله بن عباس	۳۶۸۰
۳	مجاهد	۲۴۴۰
۴	قتاده	۲۲۲۵
۵	عبدالله بن عمر	۹۱۰
۶	سعد بن جبیر	۷۸۱
۷	عبدالله بن مسعود	۶۸۰
۸	حسن بصری	۶۰۸
۹	سدی	۵۶۸
۱۰	ابوالعالیه	۵۲۰
۱۱	عکرمه	۴۲۱
۱۲	عطاء بن ابی رباح	۳۸۲
۱۳	ابراهیم نخعی	۳۴۷
۱۴	ربیع بن انس	۲۳۲
۱۵	شعبی	۲۲۰

۱- این جدول بر اساس آمار ارائه شده در کتاب «تفسیر التابعین» تهیه شده است.

۱۶	زید بن اسلم	۱۸۷
۱۷	سعید بن مسیب	۱۶۵

جدول زیر میزان اقوال ائمه معصومین علیهم السلام در تفسیر الدرالمشور را نشان می دهد.^(۱)

رتبه	صاحب قول	تعداد روایت
از نظر تعداد قول		
۱	امام علی علیه السلام	۵۲۹
۲	امام محمد باقر علیه السلام	۴۰
۳	امام جعفر صادق علیه السلام	۳۷
۴	امام حسن مجتبی علیه السلام	۱۹
۵	امام سجاد علیه السلام	۱۸
۶	امام حسن علیه السلام	۷

جدول زیر نمایانگر تعداد روایات تفسیری منقول از ائمه علیهم السلام در الدرالمشور بر اساس انواع مختلف حدیثی می باشد که به ترتیب تعداد روایت تنظیم شده است. (۲۳ نوع)^(۱)

نوع روایت	تعداد	نوع روایت	تعداد	نوع روایت	تعداد	نوع روایت	تعداد
روایات بیان و قایع فضای نزول	۱	اسرائیلیات	۸	روایات بیان اخبار غیبی آینده	۱۷	روایات بیان اخبار غیبی گذشته	۴۲
روایات مخصوص آیات عام	۱	روایات بیان معانی لغات	۱۰	روایات فضایل معصومان علیهم السلام	۱۸	روایات جعلی	۴۲
روایات جری و تطبیق بوسیله توسعه مفهوم	۲	روایات تاریخی	۱۲	روایات بیان فضیلت تلاوت	۲۲	روایات مبین آیات الاحکام	۸۳
روایات بیان حدیث قدسی	۳	روایات بیان مصداق	۱۳	روایات بیان سبب نزول	۲۸	روایات مبین آیات مجمل	۵۶
روایات بیان ناسخ و منسوخ	۳	روایات بیان کیفیت قرائت	۱۳	روایات مخصص ادعیه و اذکار برای	۳۵	روایات تفسیر ظاهر	۳۶۴
روایات تمثیلی	۳	روایات بیان عقاب اعمال	۱۶	روایات بیان ثواب اعمال	۴۱		